

Jan Groenendijk

HET
VERRAAD
VAN
AMMERSOYEN

Illustraties Bab Siljée

Voor: Hidde
Jolijn
Anna
Pieter

HET VERRAAD VAN AMMERSOYEN

Oorlog tussen Brabant en Gelre

Jan Groenendijk

De produktie van 'Het verraad van Ammersoyen' is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van:

- Stichting Jan Nieuwenhuysen
- Familie en vrienden van de auteur.

Illustraties: Bab Siljée
Omslag: Bab Siljée
Vormgeving: Foxy Design

ISBN 978-90-815412-3-7
NUR 200

© 2010 Jan Groenendijk | Foxy Design – Zaltbommel

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

EERSTE EPISODE (1358)

1. De jacht	8
2. Verbannen	17

TWEEDE EPISODE (1363)

3. De muren van Zaltbommel	28
4. Belegerd	37
5. Op de vlucht	46
6. In dienst van de hertogs	56
7. Valstrik	66

DERDE EPISODE (1371)

8. De herbergier	77
9. Een smaak van bloed	86
10. De slag bij Baesweiler	96
11. Dood van een hertog	104

VIERDE EPISODE (1371-1381)

12. Een onzeker avontuur	114
13. De Duitse Orde	123
14. De Litouwse moerassen	132

VIJFDE EPISODE (1386-1391)

15. Het verraad van Ammersoyen	143
16. Thuiskomst	152
17. De grillen van het lot	161

Historische achtergrond	164
Beknopte genealogie	166

EERSTE EPISODE

(1358)

HOOFDSTUK 1

De Jacht

Doodstil stond het hert aan de bosrand.
De omhoog geheven kop met het grote gewei tekende zich scherp af tegen de lucht.
Nerveus keek het dier om zich heen. Het leek of het zich bewust was van dreigend gevaar.
Aarzelend schraapte het met z'n hoef over de harde bosgrond.
Het deed één, twee stappen en stond weer stil.
Opnieuw keek het om zich heen om dan met grote sprongen de beschutting van het bos te verlaten. Even later stond het dier te grazen in het hoge gras.
Af en toe stak het de kop in de wind, maar het rook geen onraad.
Boven het grasland hing een zware ochtendmist.
Een bloedrode zon kwam op en brak aarzelend door de nevels.
Hoog aan de hemel flitsten zwaluwen als pijlen door de lucht.

Enkele tientallen meters verder lag iemand verscholen in een droge greppel in de bosrand.
Hij had takken over zich heen getrokken en lag tegen de wind in, zodat het hert hem niet kon ruiken.
Gerrit klappertandde. Het was koud.
Hoewel hij twee wambuizen en broeken over elkaar had aangetrokken, leek het wel of de ochtendkilte in al zijn botten was gekropen.
Voorzichtig probeerde hij zijn handen warm te wrijven.
Een takje kraakte. Het hert keek op, maar graasde daarna weer door.
Het was een groot dier met brede schoften en een imponerend gewei, waaraan was te zien dat het al oud was.

Er waren geen andere herten te zien. Waarschijnlijk had het dier zich van een kudde afgescheiden.

Gerrit voelde een hand op zijn schouder en keek voorzichtig achterom.

Voske, de jachtmeester, lag vlak achter hem.

Hij hield zijn vinger op de mond en kroop voorzichtig naar voren tot hij naast Gerrit lag.

‘Wachten,’ fluisterde hij, ‘tot hij weer dichterbij komt.’

Gerrit knikte.

Het was nog donker geweest toen Voske hem wekte. De dag tevoren was hij naar de jachtmeester toegegaan en had zijn hart bij hem uitgestort.

‘Ik ben al veertien jaar. Waarom mag ik nog steeds niet mee als m’n stiefvader op jacht gaat? Alle schildknappen hebben al vele malen een jacht meegemaakt. En ik moet altijd thuis blijven. Ik heb toch net zo hard geoefend? Als we in de oude stal op de schijven schieten, raak ik altijd de roos. Ik ben beter dan veel anderen. Leefde m’n vader nog maar, hij was heer van Bruchem en ik zou hem later opvolgen, maar zijn dood heeft alles veranderd. Waarom is m’n moeder opnieuw getrouwd? En waarom met zo’n nare man?’

Voske had hem aangekeken en zijn hoofd geschud. Vervolgens keek hij om zich heen. Maar de stallen waren leeg. Niemand kon hen horen.

‘Voorzichtig met wat je zegt, jongen. Arend van Herlaer is geen makkelijk man. Je moet hem niet tegen je in het harnas jagen. Dat kan grote problemen opleveren.’

‘Maar die problemen heb ik al. Ik ben de zoon van Johan de Cock van Bruchem en mijn grootvader was een belangrijke leenman van de hertog van Gelre. En nu, door dat vreselijke huwelijk van m’n moeder, ben ik opeens onbelangrijk geworden, zonder enig vooruitzicht op een goede toekomst. Er is niemand op wie ik kan rekenen. Iedereen is bang voor m’n stiefvader.’

Voske had hem zwijgend aangekeken en was op een oude voederbak gaan zitten.

‘Kom eens hier.’

Een beetje stuurs had Gerrit dat gedaan.

‘Dacht je dat ik mij de vroegere jaren hier niet herinnerde?’ had Voske gezegd. ‘Ik was nog heel jong toen je grootvader mij naar het kasteel haalde en de jachtmeester mij opleidde. Nadat ik hem jaren later opvolgde heb ik grote jachtpartijen meegemaakt met ridders uit de hele omgeving. Eénmaal is hertog Reinald hier zelfs geweest met zijn hele hof en werd er dagen lang gefeest en gejaagd. Toen kwam de dag dat je vader bij een toernooi ongelukkig werd geraakt en een paar dagen later overleed. Jij was zijn enige zoon en pas een paar jaar oud. Voor je moeder was het belangrijk om opnieuw te trouwen, ook om jouw belangen te beschermen. Arend van Herlaer leek een goede keus. Hij was een vooraanstaand leenman van de hertog van Gelre en was met de heerlijkheid en het kasteel Ammersoyen beleend. Met z’n allen verhuisden wij van het huis in Bruchem naar het nieuwe en grotere slot in Ammersoyen. Ik moet je zeggen dat het mij toen geen slechte keus leek.’

Gerrit had Voske aangekeken. Hij had hem nog nooit zo horen praten. ‘Wat is er veranderd?’ had hij gevraagd.

‘Ik weet niet wat er is gebeurd, maar één ding weet ik wel. Toen Arend en jouw moeder een dochter kregen, Heilwich, werd al snel duidelijk dat jouw situatie moeilijk werd. Ik denk dat je stiefvader toen heeft besloten om je positie te verzwakken om de kansen van z’n dochter om later in aanmerking te komen voor belangrijke beleeningen in Ammersoyen en Bruchem te vergroten. Dat had ook gevolgen voor veel dienstknechten van je vader. Die werden gezien als mogelijke bedreigingen voor de Van Herlaers en de minste fout of overtreding was reden voor ontslag. Ik bleef over omdat Arend van Herlaers eigen jachtmeester tijdens een jacht door een wild zwijn werd gedood. Je zult je bij de situatie moeten neerleggen, want er is niemand die voor je kan opkomen. Je moeder kan er als vrouw niets tegen doen. De broers van je vader zijn niet machtig genoeg en andere heren en ridders voelen er niets voor om ruzie te maken met Van Herlaer. Wacht af en zorg dat je stiefvader geen aanleiding heeft om tegen je op te treden.’

‘Afwachten! Afwachten! Waarop? Ik wacht al zo lang.’ Gerrit had het wel uit willen schreeuwen.

Maar hij begreep dat Voske gelijk had. Hij werd weggestuurd als zijn stiefvader gasten had en vrienden van zijn overleden vader kwamen nooit meer. Ze meden het kasteel. Heilwich, zijn stiefzusje, behandelde hem als een simpele knecht en keek hem altijd, hoe jong zij ook nog was, hooghartig aan alsof zij al vrouwe van het kasteel was. En de echte vrouwe, zijn moeder, keek hulpeloos toe. Gerrit wist niet of ze spijt had van haar tweede huwelijk, maar het was duidelijk dat ze niet tegen haar man durfde op te treden. Steeds vaker werd hij met onbenullige karweitjes opgezadeld. Belangrijke en eervolle opdrachten gingen naar andere schildknappen. En wat vooral pijn deed: zij mochten mee op jacht, kwamen terug met sterke verhalen en lachten hem, de zoon van de vroegere heer van Bruchem, 's avonds bijna openlijk uit.

'Wil je iets voor me doen,' had hij Voske gevraagd. 'M'n stiefvader is een paar dagen weg. Kunnen we morgenochtend vroeg niet samen op jacht gaan? Niemand zal ons missen of het kunnen verraden.'

Voske had gearzeld. Maar toen had hij geglimlacht.

'Goed, laten we het maar doen ter herinnering aan je vader. Ga nu de paarden maar verzorgen. Morgen heel vroeg zal ik je wekken. De soldaten die de poort bewaken zijn goede vrienden van mij. Die zullen ons niet verraden.'

Met een blij gevoel van binnen was Gerrit naar de paarden gegaan. Voske en hij hadden niet gezien hoe korte tijd later een schaduw uit de stal glipte en verdween.

En nu lag hij in een droge greppel, rillend van de kou, maar warm van opwinding.

'Je valt toch niet in slaap?' siste Voske in zijn oor.

Gerrit schudde z'n hoofd.

De nevels trokken langzaam op en de eerste zonnestralen beschenen de weide voor hen. Het hert voelde zich kennelijk op zijn gemak en graasde rustig door. Het dier was niet meer dan vijftig à zestig meter van hen verwijderd.

Voske tikte hem op de schouder. 'Nu!'

Gerrit had een droge mond. Een levend doel, een hert, zo dicht bij. Dat was toch wat anders dan de schijven in de stal. Hij slikte

moeizaam. Heel langzaam kroop hij omhoog tot hij op z'n knieën zat. Hij wachtte. Het hert ging rustig door met eten. Gerrit drukte zich omhoog tot hij naast de grote eik stond. Langzaam tastte hij naar de boog op z'n rug.

Plotseling schrok het hert en keek om zich heen. In de lucht was geruis te horen. Boven het bos verscheen een zwerm eenden op weg naar een poel in de buurt. Het hert draaide zich om en keek in de richting van de bosrand.

Gerrit hield z'n adem in. Het was een majestueus gezicht; het leek wel of hij recht in de ogen van het prachtige dier keek. Hij had een brok in zijn keel. Kon hij dit wel doden? Was dit de spanning van de jacht? Het besef dat je "heer van leven en dood" was? Niet aan denken. Jagen had ook tot doel om het teveel aan herten die het gewas van de boeren opaten en vernielden, af te schieten.

Het silhouet van het hert tekende zich scherp af tegen de lucht die rozerood was van de opkomende zon. Het was alsof het bloed van het dier al wegvloeide, dacht Gerrit. Gespannen trok hij een pijl uit de koker en legde deze op de boog. Alle geluiden leken te verstommen. Geen geruis meer van de wind in de bomen. Geen gekwetter van zwaluwen hoog in de lucht. Alleen nog het bonzen van zijn hart. Langzaam trok hij de boog omhoog. Al z'n bewegingen voltrokken zich nu automatisch, zoals de ontelbare malen dat hij bij oefeningen de boog spande. Hij trok de pees tegen zijn wang en tuurde langs de pijl. Het hert stond in de lijn van de pijl, de kop gebogen naar het gras, de borst nauwelijks zichtbaar.

Bijna zonder na te denken trok hij de pees naar zich toe en hield z'n adem in.

Toen liet hij los...

Achteraf leek het eindeloos te hebben geduurd voor de pijl zijn doel bereikte.

In werkelijkheid had hij nauwelijks iets gezien.

Alleen het hert dat heel langzaam voorover zakte.

Even wankelde het dier op zijn voorpoten, toen rolde het om, zonder een geluid te maken.

Voske sprong op en rende naar het dier toe. Hij trok zijn brede jagersmes uit zijn riem en boog zich over het hert.

Met een snelle haal sneed hij de keel door. Het bloed gutste in het natte gras. ‘Een meesterschot Gerrit, recht in de keel, vlak boven het borstbeen!’

Gerrit zei niets. Hij keek naar het dode dier dat er enkele minuten tevoren nog zo prachtig had uitgezien. Jagen moest, dat wist hij, maar toch voelde hij zich ineens leeg van binnen.

Voske merkte niets.

‘Kom, we halen de paarden, en dan snel terug naar het kasteel voor iedereen wakker is.’

Korte tijd later galoppeerden ze door het bos richting Ammersoyen. Het hert lag achter Voske dwars over het paard. Voor ze bij het dorp kwamen boog Voske af in de richting van een afgelegen boerderij. ‘Ik breng het hert bij een vriend. Er zo mee het kasteel binnenrijden lijkt me niet verstandig.’

Nadat het hert was afgegeven duurde het niet lang voor de torens van het kasteel in zicht kwamen. ‘Ga jij maar gelijk door naar de stallen en verzorg de paarden. Dan valt het niet op dat je met je eigen paard weg bent geweest. Ik ga wat eten en breng je later wel wat.’

Stapvoets passeerden zij de slotbrug om zo min mogelijk lawaai te maken. De soldaat bij de poort knipoogde.

‘Niets gevangen zeker. Maar ik weet van niets. Ik heb jullie niet gezien.’

Gerrit nam de paarden bij de teugel en voerde ze naar de stallen. Voske verdween in de keuken. Geen van beiden zag de beweging achter het kleine venster boven in de toren.

De dagen daarna was het rustig op het kasteel. Arend van Herlaer was nog niet terug zodat Gerrits dagen zonder veel problemen verliepen. Hij bemoeide zich weinig met de andere schildknapen, deed zijn werk in de stallen en probeerde zo min mogelijk op te vallen bij de dagelijkse wapenoefeningen. Soms betrapte hij Willam, een schildknaap met wie hij vaak problemen had, erop dat deze hem heimelijk zat aan te kijken, alsof hij hem bespiedde. Maar dat zou wel verbeelding zijn. Het was een gluiperd die ook bij de andere

schildknappen niet erg geliefd was. Voske ontliiep hij zoveel mogelijk om te voorkomen dat hun uitstapje aan het licht zou komen. Maar het zou niet lang duren met de rust.

Ruw werd hij wakker geschud.

Geschrokken opende hij zijn ogen, maar het was nog donker en hij zag bijna niets. Bij het vage schijnsel van een lantaarn zag hij een soldaat van de wacht die zich over hem heen boog.

‘Opstaan, je moet je melden in de slotzaal.’

‘Nu? Het is nog donker, hoe laat is het? Wat is er aan de hand?’

‘Het is een half uur vóór zonsopgang. Waarom je daar moet zijn weet ik niet. Ik heb alleen opdracht gekregen om je zo snel mogelijk te brengen.’

‘Wie heeft dat bevolen?’

‘De heer!’

Gerrit hield zijn adem in. Arend van Herlaer was terug. Wat zou er aan de hand zijn? Waarom moest hij zich melden? Hij sprong uit bed en schoot zijn kleren aan. Even later liep hij naast de soldaat over de binnenplaats.

Het was stil. Behalve de wacht leek er nog niemand wakker te zijn.

Bij de deur naar de slotzaal stond Jan van Merwijk, de rechterhand van Van Herlaer, al te wachten. Hij keek Gerrit somber aan en deed zonder iets te zeggen de deur open. Toen Gerrit niet meteen doorliep kreeg hij een duw in zijn rug zodat hij half struikelend de zaal binnenkwam. Hij bleef ternauwernood overeind en deed een paar stappen. Toen stond hij geschrokken stil. De zaal werd slecht verlicht door wat toortsen aan de muur. In het flakkerende licht zag hij niet alleen Arend van Herlaer, die bij de grote haard zat met zijn gelaarsde voeten op een stoel, maar ook Voske die tegen een muur leunde en Willam die bij zijn stiefvader aan het vuur zat. Wat deed hij hier?

‘Kom hier,’ klonk het bars.

Gerrit liep naar de haard en keek zijn stiefvader vragend aan. ‘Wat is er aan de hand? Waarom laat u mij zo vroeg wekken? Heeft u een opdracht voor mij?’

‘Een opdracht? Voor jou? Wat denk je wel? Je bent de laatste aan wie ik een opdracht zou toevertrouwen.’

Gerrit kreeg een kop als vuur. Hij hoorde Willam zachtjes grinniken. Niet kwaad worden, dacht hij, niet kwaad worden. Daar bereik ik niets mee. Hij zweeg en keek zijn stiefvader vragend aan.

‘Waarom denk je dat je hier bent? Ik kan nog geen week weg zijn of er gebeuren dingen achter m’n rug die me niet blij maken. En als m’n stiefzoon daarbij is betrokken, dan word ik helemaal kwaad!’

‘Wat bedoelt u?’

Gerrit ving een blik op van Voske, die voorzichtig met z’n hoofd schudde.

Van Herlaer maakte een gebaar naar de wacht bij de deur die naar de toren leidde. Deze deed de deur open en een andere soldaat duwde iemand naar binnen die struikelde en vlak voor Gerrit op de grond viel. Geschrokken herkende hij de boer waar zij het hert hadden gebracht. Zijn handen waren op de rug gebonden en hij bloedde uit een wond aan zijn hoofd.

‘Wat ik bedoel?’ riep zijn stiefvader woedend. ‘Dit bedoel ik: Mijn stiefzoon, mijn jachtmeester en een stomme boer die stiekem op mijn herten gaan jagen.’ Hijgend leunde hij achterover. ‘Het is maar goed dat er ook trouwe schildknappen zijn, die opkomen voor de belangen van hun heer.’

Gerrit voelde een golf van verontwaardiging en lang opgekropt verdriet in hem omhoog kruipen. Hij keek naar Willam die tevreden zat te grijnzen. Door een rood waas van woede keek hij z’n stiefvader aan. ‘Uw herten, uw herten? Het hert dat wij hebben geschoten was uw hert helemaal niet. Wij zijn naar het bos bij Bruchem gegaan, dat was ons bos, het bos van m’n vader en grootvader. Niet uw bos. Denkt u dat alles nu van u is alleen omdat u met m’n moeder bent getrouwd? Het is mijn bos en het was mijn hert! En als u mij eerder mee had genomen met de jacht dan zou ik nooit alleen zijn gegaan!’

Trillend van verontwaardiging stond Gerrit voor zijn stiefvader.

Om diens mond speelde een triomfantelijk lachje.

‘Zo, is dat zo?’

Van Herlaer keerde zich naar Jan van Merwijk. ‘Neem die boer maar mee. Geef hem nog wat zweepslagen en stuur hem naar huis. Die heeft z’n lesje wel geleerd.’

Toen keek hij Gerrit weer aan.

‘Dacht je nu echt dat één stom hert mij interesseerde? Nee, waar ik belangstelling voor heb is wat je zojuist hebt gezegd. En waarover je een paar dagen geleden zo boeiend met Voske hebt gesproken. Mijn jachtmeester en een schildknaap, die bovendien mijn stiefzoon is, spannen tegen mij samen. Dat is waarover ik graag meer wil horen.’ Het werd Gerrit koud om het hart. Plotseling begreep hij dat hij in de val was gelokt. Willam moest hen hebben afgeluisterd en het jachtavontuur was alleen maar aanleiding voor zijn stiefvader om te weten te komen wat zijn diepste gevoelens waren. En die had hij zojuist uitgeschreeuwd. Nu had hij ook Voske in een gevaarlijke situatie gebracht. Stom, stom, stom! Hoe had hij zo stom kunnen zijn?

Hij keek Voske aan. ‘Het spijt me,’ zei hij. Voske knikte hem toe, maar zei niets.

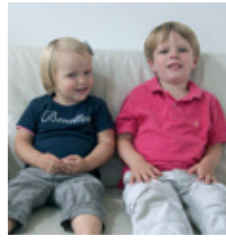
‘Spijt het je?’ vroeg zijn stiefvader honend. ‘Wel, het zal je nog veel meer gaan spijten. Schildknappen die ik niet kan vertrouwen, kan ik niet gebruiken. En een jachtmeester die mij belazert al helemaal niet.’

Hij richtte zich tot Jan van Merwijk die was teruggekeerd. ‘Berg ze beneden op. Dan kunnen we vandaag rustig overleggen wat er met ze moet gebeuren.’

Hij stond op en draaide zich om zonder Gerrit nog aan te kijken.

In de tweede helft van de veertiende eeuw is er regelmatig oorlog tussen Gelre en Brabant en vindt meerdere malen een belegering van Zaltbommel plaats. Daarbij wordt ook Gerrit, de zoon van de overleden heer van Bruchem, betrokken. Hij moet vluchten voor zijn stiefvader, de heer van Ammerzoden, en treedt in dienst van de hertog van Gelre. Na een mislukte aanslag op het kasteel Ammerzoden zit hij lang gevangen. Hij wordt daarna herbergier in Zaltbommel, maar treedt dan toch weer in dienst van de hertog. Als die Zaltbommel terug veroverd op Brabant wordt zijn stiefvader benoemd tot ambtman van de Bommelerwaard en vlucht Gerrit opnieuw. Hij gaat naar Holland en trekt met ridders van de Duitse Orde naar Pruisen en Litouwen. Daar maakt hij bloedige aanslagen mee en overleeft ternauwernood een zware nederlaag van de Duitse Orde. Weer terug in Gelre ontdekt hij dat de schoonzoon van zijn stiefvader als heer van Ammerzoden de hertog van Gelre verraadt en wil overlopen naar Brabant. Hij weet het verraad te voorkomen en wordt door de hertog aangesteld als beheerder van het kasteel.

Van Jan Groenendijk verschijnen regelmatig publikaties over de geschiedenis van Gameren, Zaltbommel en de Bommelerwaard. Eerder publiceerde hij voor de jeugd 'De bende van de kooi', spelend in de Tachtigjarige Oorlog, 'De gebroken schaal', over de Bommelerwaard in de vroege Middeleeuwen, 'Stormen over Schiermonnikoog' en 'Vestingverhalen', over oorlog en andere rampen in en rond Zaltbommel.

